

A SZENTSZÖVETSÉG KORA

(Németh Andor Metternich című könyvéhez.)

Írta: PAP GÁBOR

A történelem utjai, a történelmet intéző személyiségek cselekedetei mindig kedvelt olvasmányai voltak nemcsak az ifjuságnak, hanem minden olvasni szerető embernek. Hálás anyag az író kezében is, mert egyrészt nagymennyiségű történés és adat feldolgozása áll rendelkezésére, másrészt szempontok megvilágítására, a történelem mozgató rugóinak kiderítésére igen alkalmas. Németh Andornak nemcsak az az erőssége, hogy könnyen és fantáziadusan ír szórakoztató olvasmányokat, hanem a rendelkezésre álló anyagból új történelmi felvilágosításokat nyújt. Lényegében minden írói munkálkodásnak befolyásolás a célja. A helyzetek és személyek megvilágításából, az események csoportosításából, különösen a történelemmel összefüggő munkálkodásban, feltétlenül ki kell kerekednie annak, hogy a munka írója, mit hogyan látott meg a keze alá került anyagból és mit akar olvasóinak tudomására adni. Egy és ugyanazon esemény ugyanazokkal a személyekkel, ugyanabban az időben többfélet eredményezhet, még ha ugyanugy is pergetik le az írók, ahogyan megtörtént. Eredmény alatt mi nem a történések egymásutánját értjük, hanem azokat a mozgató erőket, amik közrejátszottak az események megítélésénél. Németh Andor Metternich életrajzának megírásánál írói készségének egész rugalmasságával arra törekszik, hogy lehámozza a gyűlöletnek és szenvedélynek elsötétítő burkát s úgy mutassa be Metternich tevékenységét, mint aki nem csinálhatott mást, mint amit csinált s ezt egy diplomata-politikus egész embert kitevő finomságával és filozófikus mély pszichológiájával hajtott végre. A mi történelmi könyveink, eddigi történelmi regényeink, rövid és hosszú életrajzaink ennek tisztára az ellenkezőjére tanítottak. Metternichet mindig olyanak kellett látnunk, aki a magyaroknak, a nemzetiségeknek, a haladásnak, sőt talán az egész emberiségnek esküdt ellensége volt. A hozzánk elkerült munkák, regényes életrajzok, — még a franciák is, — Metternichet tették felelőssé azokért az eseményekért, amik az ugynevezett Szentszövetség nevéhez fűződtek, aminek kétségtelen megalapítója és fenntartója Metternich volt. Ha csak Rostand népszerű és közismert drámájára, a „Sasfiókra“ gondolunk, amely a mi ifjuságunkat igen tartósan és kellemesen igézte meg, arra kellene következtetnünk, hogy Metternich valami sötét, a középkorból itt maradt keserű ördög. Holott Németh Andor szerint az igazság az, hogy ugy a francia, mint a magyar érdekvonalnak Metternichre vonatkozólag azonosak voltak más-más szempontból az összetevői. A magyarok Metternichben az összbirodalom, a Monarchia mindenáron való fenntartóját, a magyar érdekek kijátszóját, a földesuri és rendi alkotmány csökönyös védnökét látták, akinek tényleges politikája a régi és megbonthatatlan összérdekek konzerválására irányul. A hármasszövetség, amit Metternich Napoleon leverése után hozott létre, a magyarok szerint olyan csökönyös, kapzsi, rövidlátó politika, amely ugyan ideig-óráig Európa egyensúlyi állapotát megőrzi, de ugyanakkor minden változásnak, minden előrehaladásnak esküdt ellensége, ami ellen Kossuthtal az élen fergetegesen tiltakoztak. A franciák Metternichben a napoleoni világhatalom likvidátorát gyűlölték,

aki guzsba akarta kötni Franciaországot, aki szövetségbe hívta Angliát, Oroszországot és Poroszországot a dicsőséges napoleoni idők ellen s ezen államok segítségével, a diplomáciai fegyverek vagy ha kellett, a harctéri fegyverek igénybevételével Franciaország állandó megalázására törekedett. Ezek a részgazságok így, a maguk elszigetelt állapotában meg is állják a maguk helyét. De a történelmi események erjedési stádiumában nem. Ma már, másfélévszázad távlatából, tisztábban és salakmentesebben nézhetjük a történelem különös görbéit.

Az 1789-es francia forradalom a történelem végtelen vágójában határkö. Tulajdonképpen ettől az időponttól számoljuk a szabad munkapiac megteremtését. Az addigi feudális gazdálkodás itt kapott kifejezett történelmi léket s vette kezdetét a szabad versenyre dolgozó tőkésrendi gazdálkodás. A történelem folyamán még egyik gazdálkodási rend sem olvadt vagy nőtt bele a másikba. Világviszonylatban nem volt rá példa, hogy valamelyik gazdálkodási rend urai kiálltak volna a várfalakra s a világ minden részén kihirdették volna, hogy belátták, hogy a világ szükségleteit a régi módszer szerint kielégíteni nem tudják, ezért felszólítják az örökösöket, hogy vegyék át a hatalmat és kezdjenek jobb, egészséges gazdálkodási rendet a világ továbbvitele érdekében. Minden gazdálkodási rend bizonyos előjelekkel van ellátva, amelyben az egyén, az állam és a köz hatalma és e hatalom elrendezésének egymás közötti viszonya tipizált. A feudálisok a maguk termelési módjában az akkori viszonyok speciális hatalmi tudatát, annak minden előnyével nemcsak élvezték, hanem védtek is körömszakadtáig. A feltörekvő ifjú kapitalizmus, amely fejlődésében végzetes gátakat látott a feudális előjogokban, szellemi előmunkáival, harcosaival s a maradiság nevetségessé tételével tudatosította az új társadalmi és gazdálkodási rend szükségességét a régi, „maradival“ szemben. Harci alanyait, mint mindig, szükségszerűen azok az elégedetlen elemek tették, akiknek fűt-fát ígért, ha törekvéseit uralomra segítik. A mincs-telenek, a lét legelemből szükségleteit nélkülözők nagy tömegei, akik minden változást jónak tartanak arra, hogy helyzetüket megjavítsák, a féktelen ígéretektől elkábulva oda társultak a harmadik rend mellé. Ebből keletkezett a francia forradalom. A harmadik rend azonban, mihelyt a negyedik rend meghozta bőséges áldozatát és sikerült természetes ellenfeleit nyeregbe ültetni, máris tudta további feladatát s egy könnyed mozdulattal odaszorította vissza szövetségését, a negyedik rendet, ahonnan az kiindult. Ennek a műveletnek volt a megtestesítője Napoleon. A negyedik rendnek most már majdnem mindegy volt, hogy a világ új arcának, a nyersanyagok és a világ új rendjének megfelelő új felosztásának jegyében Napoleon képviseli-e őket, vagy a Napoleont megsemmisítő feudális nagyhatalmak, Napoleonnak, a harmadik rend lendületes képviselőjének nem, mert az ő történelmi szerepe tényleg azt az átmenetet képviselte, amely a gazdasági világrend váltásában a kapitalizmusnak akart világszerte híveket szerezni, ha kell az általa bőségesen gyakorolt erőszakos eszközök igénybevételével. Így lett a további forradalmi elem a negyedik rend Napoleonnal szemben és Napoleon a feudális Szentszövetséggel szemben, amely végeredményében csak személyében tudta őt megsemmisíteni, Metternich a feudális világrend legutolsó és egyben legszivósabb világalakító képviselője. Az ő feladata nem a támadás, hanem a védekezés volt. Arra kellett törekednie, hogy megőrizze és kivédje a világ régi rendjét a feltö-

rekvő ujjal szemben. Hosszú életének nyolc évtizedén keresztül egyebet sem tett, mint a diplomácia magas iskolájával a lehető legkonzekvensebben és legmegbízhatóbban képviselte saját rendi rendjét. Lényegében el-lensége volt az erőszaknak és lelkes hive a kontinuitásnak. Mindig akkor és ott avatkozott be, ahol nyugtalanságot és zavartkeltést látott. Akkor sem mingyárt. Volt szíve és bátorsága az eseményeket kivárni s megtudta különböztetni a jelentéktelen dolgokat a jelentősektől. Nagy vonalakban, világméreteken gondolkodott s a terület, melynek korlátlan ura volt, hosszú évtizedeken keresztül, sohasem állithatta, hogy Metternich merev és megközelíthetetlen politikát játszott. Az irányelvei ellen felmerült elégedetlenségeket lehetőleg nem hatalmi szóval intézte el, hanem az események súlyához képest tett engedményeket és javítgatta a tátongó hibákat. Egyetlen szívós és áthághatatlan célkittűzése a folyamatos világrend megőrzése s ha nincs más választás: annak megvédése volt. Kortársai, barátai és ellenfelei, a történelem sakk-tábláján az ujjkor legjelentősebb nevei. Napoleonnal, Talleyranddal, Fouchéval, Sándor cárral, sőt még a fiatal Viktória királynéval hol szövetségeket kötött, hol eredményesen konspirált ellenük. Ő hozta létre Napoleon házasságát Mária Lujzával, ő fosztotta meg Napoleont Európa „bitorlásától“. A világra szóló bécsi kongresszust hónapokig tartotta együtt csak azért, hogy újra rendezze Európa ügyeit, de ugyanakkor káprázatos ünnepségekben és kémkedésekben a félvilág tevékenységét személyesen ellenőrizhesse. Metternich bizonyosan kiténő pszichiáter lett volna, ha történetesen nem a diplomáciai pályán működik, hol az egyedek gyógyítása helyett az egész világ akkori sorsának intézése jutott osztályrészéül. Barátai és ellenfelei összetevőit helyszíni tapasztalatok alapján gyűjtötte össze s azokat bámulatos éleselméjűséggel tudta mindenkor összefüggően használni mellettük vagy ellenük. Saját országaiban három egymásután trónralépő uralkodónak az ügyeit intézte s a fiatal Ferencz József minden fontosabb döntése előtt éppen úgy megkérdezte véleményét, mint Ferenc császár, akit annak haláláig bizalmasának nevezhetett. Jelentései, naplójegyzetei, feljegyzései arra mutatnak, hogy nemcsak tapasztalatai voltak bőségesek, hanem a jelenre és a jövő alakulására vonatkozó megítélései is. Talán az egyetlen politikusa korának, akit a kapitalizmus megismétlődő rohamai sem tudtak kihozni sodrából s még 1848-ban is hidegen és tárgyilagosan tudott itélni, amikor pedig a feudálizmus felszámolása rohamlépésben közeledett. Valósággal látta, hogy a történelem vonalai miként kell, hogy alakuljanak s összes fondorlatát oda koncentráltta, hogy az események sürgősségét elodázza. Miként Mária Terézia, akinek politikai iskolázottságát alaposan elsajátította, vagy mint Nagy Frigyes, aknek filozófiai bölcsességét egyesítette magában, nagyon jól megtudta érteni a „modern“ áramlatok előtörését és végzetes történelem alakító erejét. De éppen ezen tulajdonságok birtokában nem is vállalkozott másra, mint a történelem rohanó kerekének meglassítására. Pillanatig sem áltatta magát, hogy az események egymásra következését meg tudja állítani vagy a történelem erővonalait ki tudja cserélni. Csak tájékozott és hozzáértő kalauznak mutatkozott, aki a vemhes világban saját rendi országának sajkáját óvta eredményesen az időnap előtti összezuzódástól. Ebben a tekintetben ezerszeres fölényvel vezetett a heves és zsarnok Napoleon előtt, akinek zsenijétől éppen úgy nem ijedezett, mint azon felületességétől, hogy egy új gazdálkodási rend uralomra juttat-

tását egy kalap alá akarta vonni az egész világ bekebelezésével. Talán Napoleon példájából tanulta meg, hogy az alulról feldobott, de kellőleg meg nem szervezett történelmi erők elsikkasztása igen könnyen lehetséges. Ha valamitől, úgy a negyedik rend jogos erejétől és követeléseitől félt a leginkább. Ezért rettegett minden, a kontinuitáson esett csorbától. Nagyon jól ismerte a francia forradalom történetét, látta az előre türemlett harmadik rend cselvetéseit és uralmának megalapozását s ebből merithette azt a hiedelmét, hogy a feudális rend élettartama is ideig-óráig meghosszabbítható. Bizonyos auguri mosollyal szemlélte, hogy a szabadság és testvériség jelszavával a barrikádokra küldött, később a német és orosz mezőkre vezényelt százezrek egy zsarnoki képződmény áldozatai, akiknek mivel sem lett jobb a dolguk, mint annak előtte. A hatalom összetételében, irányításában, technikai újításában volt bizonyos változás, amit a „fejlődés“ kétségtelenül megkövetelt, de a szabadság és egyenlőség mindössze a piacok szabadságává s az azonos kapitális érdeklődés testvériségévé zsugorodott.

Ezek a kérdések mind a mai napig megoldatlanok. Ne csodálkozzunk rajta, ha a mai helyzet ijesztő azonosságot mutat. Amíg az egyéni gazdálkodás lidérce ül a lelkeken mindig kísérteni fog a világ uj és uj felosztása. Az egyes országok hatalmának birtokosai mindig „nemzetük iránti kötelesség“ címén óhajtják meg a mások birtokában lévő irigyelt javakat. Hogy ez mennyire így van, mit sem kell tennünk, mint egy fejezetét ideiktatnunk azoknak az eseményeknek, amik ezelőtt százharminckét évvel történtek. Talán csak a személyeket kell behelyettesíteniünk és a szerepeket felcserélnünk.

„Bármilyen őszintén szeretne békében élni a kontinentális elzárttság bilincseibe vert világgal Napoleon, kénytelen újra bevonulni Németországba hadseregével. A cárhoi szerelmes Lujza porosz királyné szenvedélyesen szolgálta Sándor ügyét. Poroszország a királyné lelkeségén felbuzdulva, fellázad Napoleon zsarnoksága ellen. A porosz kormány ultimátumot intéz Franciaországhoz. Napoleon feleletül megsemmisíti Jénánál a Nagy Frigyes diadalai óta félelmetes hírű porosz hadsereget, megszáll Potsdamban, nyilvánosságra hozza Sándor cárnak Lujza királynéhoz intézett moszussillatú leveleit, amiket a királyné toalette szekrénykéjének fiókjában felejtett, átlépi hadseregével az Elbát, a Visztulát s egészen a Memelig vonul. 1806 szeptember 25.-én hagyta el Saint-Cloudt és csak 1807 június 27.-én érkezik haza. Több, mint tiz hónapot töltött Keletporoszországban és Lengyelországban, hogy az orosz cárt megalázza és aztán szövetségessé tegye, hogy ezáltal végképpen egységbe kovácsolja Anglia ellen a kontinenst.

Metternich párizsi állomáshelyéről figyeli a győzelmi hírek hatását Franciaországra. Megállapítja, hogy Párizs fásult kétkedéssel kommentálja a harctéri jelentéseket. A francia népet vajmi kevéssé érdekli, feltámasztja-e a császár a független Lengyelországot. Napoleon, a zsarnok egyetlen népet se tett szabaddá (legkevésbé a franciát), csak rájuk oktrojálta akaratát. A törvények, amelyeket az igájába fogott népekre kényszerített, nem a helyzetek és viszonylatok organikus szükségleteit tükrözik vissza, hanem a Code Civil szerkesztőbizottságának valóságtól idegen szillogizmusát. Metternich nem spekulatív természet és éppen ezért százszorosan igazában érzi magát, mikor a valóságos viszonylatok szövöd-

ményeinek láttára lekicsinyli azokat az ideológusokat, akik egyesszámban és elmaradhatatlan ellenpárjaik nélkül használnak olyan szavakat, amelyek csak többszámban és hozzájuk tartozó ellentéteikkel használhatók. Mert, hogy a szabadság szót vegyük példának, mi értelme lehet a szónak, ha nincsenek meghatározva azok a kötöttségek, amelyek alól a szabadság mentesít? Mi a jognak, ha nincsenek megadva azok a korlátok, amelyekben belül érvényesül? Szabadság nincs, csak szabadságok vannak, joga sincs senkinek, csak jogai. A társadalom a császártól az utolsó zsellérig kötöttségek és szabadságok, szolgáltatások és javadalmaztatások egymásra utalt, mert a benne érdekeltek valóságos helyzetéből következő, komplexuma. S aki ilyen szorosnak, az öröklött és szerzett szabadságok ilyen organikus történelmi alakulatának tekinti a társadalmat, az eleve immunis minden forradalmi ideológiával szemben s a napoleoni önkény álcájában is felismeri, mint rosszhiszemű demagógiát.

Metternich egyelőre csak arra szorítkozik, hogy követi jelentésében az igazságnak megfelelően írja le, mit tart Franciaország a császár új vállalkozásáról. „A közhangulat fásultan fogadja a császár győzelmi jelentéseit“ — írja Bécsbe 1807 február 8-án: „A nép már régóta nem érzi a saját ügyének a császár vállalkozásait, nem örül a sikereinek, sőt ellen-szenvvel veszi tudomásul őket, mert előre látja a következményeket.“ „A császár ismét soroztat — írja április 7-én — a régebbi évjáratok már mind a fronton vannak, a hatóságok polgári ruhában indítják el Németország felé az ujoncokat, ott öltöztetik be őket katonának a kincstári egyenruharaktárak készleteiből. A hangulat nyomott. A tehetősebb családok igyekeznek megváltani katonaköteles fiaikat, de nem igen sikerül nekik, mert senki sem akar háborúba menni. Husz-harmincezer frankot fizetnek egy-egy helyettesért. A kormány mindent elkövet, hogy jobb hangulatot teremtsen. A lapok felsőbb utasításra nem győzik hangoztatni, hogy a háború a végére jár, hogy a végső győzelem után a béke hosszú korszaka következik. Az Opera a Traján diadala című pacifista darab bemutatására készül, mely a barbárok felett aratott győzelme után diadalmasan hazatérő Traján ürügyén a császárt van hivatva népszerűsíteni. Az opera szövegekönyvét Fouché részletesen megbeszélte a szerzővel, a bemutató költségeit a rendőrmisztérium viseli.“

Julius elején hire jön, hogy Napoleon friedlandi győzelme után találkozott Tilsitben a cárral, összeültek, békét kötöttek, felosztották egymás között Európát. „Nem tudom, írja Metternich, július 26-án, — sikerült-e Napoleonnak szövetségesévé tenni Sándor cárt. De még ha be is következett volna ez a szerencsétlenség, akkor sem tulajdonítok jelentőséget neki. A cár szeszélyes, a császár nyughatatlan; barátságuk nem tarthat soká. Napoleon nem tud lépést tartani senkivel. Szövetségük éle pillanatnyilag bizonytalannal ellenünk irányul, de Napoleon alaposan megfogja gondolni, merjen-e újra hadat izenni nekünk. Hadserege fáradt, hazakiváncsozik; újabb sorozásról szó sem lehet. Hűgadt, önérzetes, álhatalos viselkedésünkkel remélhetőleg megusszuk az előttünk álló kritikus heteket.“

„Azt beszélnek, hogy a császár válni készül hitvesétől és újra nősülni akar, hogy utódlását biztosítsa. Mindenütt erről fecsegnék; már a császárnéhoz is visszakerült a hír; cáfolatára magához kérte bizalmasait és felolvasta előttük férje rendkívül szeretetteljes és gyöngéd levelét. A plety-

ka mindamellettt erősen tartja magát." 1807 augusztusában Napoleon dicsősége teljében visszaérkezik. Most áll hatalma tetőpontján. Legyőzte legfélelmetesebb ellenfelét, szövetségesévé tette a cárt. Európának két ura van már csak, ő meg a cár. A következő hetek legnagyobb eseménye Talleyrand lemondása, akit Champagny vált fel hivatalában. Metternich augusztus 17.-én keltezett jelentésében számol be kormányának a változásról, mélyrehatóan jellemezve Talleyrandot.

„A külügyminisztérium élén történt személyváltás, melynek valószínűségére egy korábbi jelentésben céloztam, e hó 9.-én bekövetkezett. Benevento hercege, aki már régóta készül megválni hivatalától, részben betegeskedése miatt, részben azért, mert az nem felelt meg izlésének és hajlamainak, benyújtotta lemondását. Talleyrand Napoleon porosz-orosz hadjárata előtt erőnek erejével igyekezett helyreállítani a jóviszonyt Franciaország és Ausztria között. Az volt a véleménye, hogy Franciaország rá van utalva Ausztriára, mint szövetségesre. Minthogy pedig egy megalázott és leigázott állam szimpátiáira nem lehet számítani, a Kelet rovására akarta kárpótolni Ausztriát nyugati veszteségeiért. Ausztriának akarta juttatni Moldvát, Romániát, Besszarábiát és Bulgáriának egy részét, hogy mint Franciaország szövetséges, védőbástyául szolgáljon Oroszországgal szemben. A tilsiti kibéküléssel természetesen mindez tárgytalanná vált.

Az új helyzetben távozása éppoly kevésbé jelent hátrányt a számunkra, mint ahogy maradása nem jelentett volna előnyt. Pillanatnyilag egy ember tervez, irányít, intézkedik: Napoleon. A miniszterek csak végrehajtó közegei. Champagny ur, aki nem nagyon erős egyéniség, alázatos eszköze lesz a császárnak. Ha viszonyunk Franciaországgal javulni fog, nem az ő érdeme; ha olyan marad, milyen, nem veszítettünk semmit a változással. Egyedül a kis német fejedelmeknek van okuk fájlalni Talleyrand távozását, akik évek óta kenték. Most kárba vesztek a megvásárlására áldozott összegek.“

„Mióta Napoleonnak nem kell Oroszországtól tartania, még elviselhetlenebbül zsarnokoskodik. 1807 októberében megszállja Portugáliát, majd törbe csalja a spanyol királyt, lemondatja trónjáról az apát, őrizetbe véte-ti a fiát, birtokába veszi a Pireneusi félszigetet. Egyetlen európai uralkodó sem érezheti tőle biztonságba magát. Még Ausztria, a porig alázott Ausztria is fegyverkezik. Kihívó játék, de Napoleon nem tudja (csak Talleyrand), hogy Sándorra új háborús konfliktus esetén nem számíthat. Elbizakodottságában meghódított tartományként kezeli Ausztriát. A helyzet rohamosan rosszabbodik. Napoleon nem tűr meg többé Európában maga mellett független uralkodót. Spanyolország erőszakos megszállása után Metternich biztosra veszi, hogy Ausztriát is be fogja kebelezni Nagy Károly birodalmába.“ „A két állam nem állhat fenn egyidejűleg — írja 1808 március 3-án, — a francia császár nem tűr meg maga mellett más uralkodót, azokat a koronás kerületi előljárókat viszont, akik a császárnak köszönhetik hivatalukat, akik alattvalóik vérével és pénzével fizetik vissza a császárnak felmentetésüket, nem nevezem uralkodóknak.“

Franciaország egyetlen megsemmisíteni Ausztriát, szegi le július 1-én ismét. Napoleon nera nyugszik. Mühelyt csinált egy államot, már a soron következő bekebelezését készíti elő. Elég egy pillantást a térképre vetni és kiderül, hogy melyik a soron következő. Miatán azonban Ausztria

nem szállhat szembe Napoleonnal, Metternich mindent elkövet, hogy késleltesse az összeütközést. „Időt kell nyernünk, halogatnunk kell a döntést, míg felkészülünk, míg megerősödünk. Kárörvendve figyel, mennyi áldozatába kerül Napoleonnak Spanyolország pacifikálása. Ha ez így megy tovább — dörzsöli kezét — rövidesen eljön a nap, amelyen egyforma erők leszünk.“

A könyv, amelyből fenti idézetet közöltük sok érdekes fejezetben bővelkedik, de aktuálisabban nem. Vessünk egy pillantást mai politikai tükröképünkbe s meg fogjuk találni helyzetünk kulcsát. A történelmi ítéletnek nem az a feladata, hogy az eseményektől és helyzeti képletektől elvonatkoztatva légüres térben adjon jellemrajzokat, mint a legtöbb egyoldalú, szíverősítő olvasmányban, hanem ellenkezőleg. Meg kell állapítanunk, hogy a feudálizmus elgyengülésével előbbre jutott ugyan a világ, de az őt követő gazdasági rendszer, ami mind a mai napig tart, nem oldotta fel azokat a lényegbe vágó kérdéseket, miket annak idején a francia forradalom felvetett s addig bizonyára nem is lép tovább, amíg ezek a kérdések a mélyében szunnyadnak.

H U S Z O N Ö T É V E . . .

Irta: MÉLIUSZ JÓZSEF

Délben nem mentünk haza ebédelni, hanem apa irodája felé vettük utunkat. Apám a közigazgatási palota kikopott vörös márványlépcsőin egy helyett egyszerre hárman is fellépve futott fel a második emelet felé, hivatalába, pontosabban a köszvényes Jani bácsihoz, a hivatalszolgához, e minden irodai hírek kétlábu mindentudójához. A hivatalos órákat ezen a napon a fináncok sem tartották be, hiszen még a fűszerüzletek is bezártak a kora reggeli órákban, mert sem a személyzetnek, sem a kereskedőknek nem volt maradásuk a kiszolgáló asztalok és a könyvelő polcok mögött, minden és mindenki az uccára kíváncszott. A tisztviselők önkényeskedését az egyébként rettegett és vaskezü pénzügyigazgató hallgatólagosan tudomásul vette, bár lelke mélyén úgy érezte, hogy e szabálytalanság támogatásával súlyos bűnt követ el a szolgálati szabályzat, de mindenekelőtt saját személyi presztízse ellen. „De végül is — nyugtata meg magát a pénzügyigazgató egy csendes monológban és szigorú tekintete csiptetője mögött feloldódott, — végül is nem minden nap olyan ünnepélyes, mint ez a mai, amikor az ország, az egész nemzet a háború kitörése feletti örömeinek ad tüntető kifejezést.“ A pénzügyigazgató is csak ember volt és hazafi: pár perccel később szarvasbőr kesztyűjét és aranyfejú sétabotját lengetve ő maga is lent járt a téren, kiáltozva és énekelve, mint akármelyik megvetett dijnoka. Jani bácsi szerint apámnak még nem kellett szabadságát félbeszakítania, ilyen rendeletet a szigorú „öreg“, a pénzügyigazgató, még nem adott ki s így az izzasztó forró nyári napon a testünkire lerakódott port és izzadtságot észre sem véve, zavartalanul folytathattuk a kószálást egyik izgatott csoporttól a másikig, egyik hullámzó menettől a következőig, fejetlenül és kábultan, teljesen kimerülten és fáradtan.

Az emberek mindenütt szinte kísértetiesen egyforma mosolygással,